

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

**ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА С ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ
„ПРОФ. АЛЕКСАНДЪР ФОЛ“**

Кирил Георгиев Илиев

редовен докторант към секция „Модерни Балкани“

професионално направление 2.2 История и археология

научна специалност: Нова и най-нова обща история

Автореферат

на дисертационен труд на тема

„България и неославянското движение на Балканите (1908-1913)“

Научен ръководител: Проф. д.и.н. Светлозар Елдъров

София, 2025 г.

Дисертационният труд „България и неославянското движение на Балканите (1908-1913)“ е обсъден и предложен за защита на заседание на Научния съвет на ИБЦТ, проведено на 02.12.2025 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на заседание на научното жури на 09.03.2026 г. (понеделник) от 14:00 часа в Заседателната зала на ИБЦТ-БАН, ул. „Московска“ № 45, София.

Материалите по защитата са на разположение на интересувашите се в библиотеката на ИБЦТ-БАН, ул. „Московска“ № 45, София.

Увод

Дисертацията е посветена на темата за неославянското движение в България и на Балканите – културно-икономическо, просветно и интелектуално движение, което възниква в началото на ХХ в. като възраждане на славянската идея за сътрудничество между славянските държави и народи. Неославянското движение поставя като свой фундамент икономическите и културни взаимовръзки между народите. Това движение напълно се вписва в епохата на началото на ХХ в., когато набиращи сила идеологически течения като расизма, социализма, антисемитизма, ционизма, прогресивизма и др. формират нови политически и социални реалности.

Интересът към темата произтича от необходимостта да се разберат сложните и преплетени взаимоотношения на славянските народи в началото на миналия век, които се формират в контекста на различните геополитически предизвикателства, както и политическите, икономическите и социалните противоречия между славяните на Балканите в периода преди Първата световна война.

Неославизмът неправилно и незаслужено много често е определян като продължение на класическия панславизъм от ХІХ в. или като евфемизъм, зад който се прикрива панславизмът, или руските претенции за абсолютизъм по отношение на славянската идея. Неославянското движение представлява многопластов комплексен феномен, който обединява множество аспекти, които не са характерни за политическата доктрина на панславизма – политически, културни, езикови, икономически и дори спортни са направленията, в които неославянското движение демонстрира своя потенциал и идеен и културно-просветен размах.

За разлика от класическия панславизъм, който се развива изцяло като политическа доктрина, според която всички славяни трябва да се обединят в една държава, доминирана от Русия, неославизмът предлага изцяло нов прочит на славянската идея, адаптиран към потребностите и стремежите за обединение на всички славяни, но без това да предвижда ексклузивна или фаворизирана роля или такава на пръв сред равни на някой от славянските народи. Неославянското движение не само съживява старите

идеи за братство и сътрудничество между славяните, но и ги преосмисля в светлината на новите политически реалности, актуални проблеми и противоречия, политически, културни и икономически трансформации, както и през призмата на различните потенциални възможности за културно, научно и икономическо сътрудничество. Или по-конкретно – неославянското движение представлява мащабен културно-икономически проект, който въпреки относително краткия си исторически живот има сложен генезис, в хода на своето развитие се сблъсква с множество проблеми от разнороден характер, чието решаване е необходимо да бъде търсено в движението. Поради генетично присъщата си сложна природа, за да се вникне през реалните проблеми и предизвикателства, през които преминава неославянското движение у нас и на Балканите, се изисква подробен и задълбочен анализ на предпоставките и факторите, които стимулират неговата идейна експанзия и културно-просветно развитие.

Дисертацията има за цел да анализира въздействието на неославянското движение върху славянските народи на Балканите, неговата идейна мотивация, генезис и въздействието му върху славяните в началото на XX в. Настоящото изследване се стреми да предложи цялостен анализ на неославизма като едно модерно и напредничаво икономическо, научно и културно движение, надскочило своето време, което се развива с голяма интензивност на Балканския полуостров въпреки своя къс исторически живот. Неославизмът представлява не просто продължение и надскачане на историческата идея за славянска взаимност, а динамичен и многослоен феномен, който отразява стремежите за културна идентичност и политическо единство в условията на национализъм и борба за налагане на монопол върху славянската идея предимно от консервативните кръгове в Русия.

Това изследване доказва, че неославянското движение се развива под влияние на различни фактори, включително все по-засилващата се роля към онзи момент на националните идеи, нуждата от културно съхранение и икономическо сътрудничество в славянския свят, на последно място, но не и по значение, и отговор на агресивната експанзия на пангерманизма – фактор, който многократно ще бъде изтъкван като нарастваща заплаха от дейците на неославянското движение.

Сред основните изводи, които се открояват, е, че неославизмът функционира основно като културно-просветна рамка, която позволява на различните славянски

народи да намират общи ценности, допирни точки и цели, като същевременно запазват своята национална идентичност и суверенитет без необходимост от подчинение пред по-висш авторитет, който да направлява динамиката на развитие на неославянската идея. Движението предлага нови форми на сътрудничество и комуникация, които не са насочени към политическа хегемония, а към културна консолидация, икономически връзки и диалог. Тази нова версия на славянската идея показва, че дори в един силно политизиран свят културната идентичност може да бъде мощен източник на обединение и устойчивост.

Неославизмът обаче не е лишен от предизвикателства за преодоляване. Докато някои славянски държави го възприемат като основа за положителни и конструктивни връзки, други гледат на него с известна доза скептицизъм и дори опасения, свързани със загубата на национален суверенитет или рискове от идеологическо влияние най-вече от страна на Русия, където сред дейците на неославизма има и прикрити панслависти. В този контекст бъдещето на движението зависи от способността му да съхрани своите идеали, без да се превръща в инструмент за политически натиск или доминираща сила в ръцете на мними радетели на славянската идея.

Дисертацията се фокусира върху проявленията на неославизма на Балканите и неговото влияние в навечерието на Балканските войни. В изследването са засегнати въпроси и са използвани документи, които позволяват да се види голямата картина по отношение на неославянското движение, както и да се разкрият неговите по-малки детайли, но без претенция от страна на автора, че е изчерпал темата напълно поради нейния огромен обем, далеч надхвърлящ рамката на докторска дисертация.

Този труд създава възможност за множество бъдещи изследвания, които могат да задълбочат разбирането за неославизма в различните му социални и културни аспекти. Изследването на влиянието на неославянското движение извън рамките на Балканите, както и влиянието му върху различните етнически проблеми и противоречия са само част от перспективите, които остават за работа пред бъдещите изследователи. В заключение, неославизмът следва да бъде разглеждан като културен проект, който отразява стремежа на славянските народи за обединение и съхранение на общата им културна традиция в свят, който непрекъснато предизвиква техните устои и подлага на

изпитание възможността за общуване чрез културни и икономически проекти, изключвайки всякакви политически въпроси, доколкото това е възможно.

За нуждите на изследването и разкриването на механизмите, логиката и мотивите в дейността на неославянското движение в България и на Балканите е привлечена богата библиография. Като основа за моето изследване съм използвал трудовете на колегите от Института по балканистика с Център по тракология: техните монографии и научни публикации. Българо-хърватските сборници – плод на дългогодишни задълбочени научни усилия, са изворовата база, без която написването на този дисертационен труд би бил невъзможен.

Без да изброявам всички заглавия, публикувани по темата през последните години, ще си позволя да отбележа няколко по-значими автори, които косвено са се занимавали с темата, като доцент Райна Манафова, която засяга въпроса за неославянското движение в монографията „Култура и политика. България в навечерието на Балканската война“ и в статията „Отношението на българската интелигенция към Славянския събор в София (1910 г.)“, както и монографията на доцент Емилия Лазарова „Славянското движение в България“. Едни от най-ценните източници, които съм използвал, са сборниците от българо-хърватските научни конференции, чиито статии засягат въпросите за славянските културни и икономически връзки.

Изключително полезно в хода на написване на дисертацията се оказва изследването на британския историк от словенски произход Пол Вишни, което носи заглавието „Неославизмът и чехите 1898–1914“. Използвал съм и статии на руската историчка професор Зоя Ненашева. Посочените публикации не изчерпват темата за неославянското движение и неговата икономическа и културна експанзия на Балканите. В интернет има и множество публикации и статии, част от тях без научна стойност, които неправилно слагат знак за равенство между славянска идея, панславизъм, автрославизъм и неославизъм. Също така битуват множество неправилни формулировки, свързани със Славянския събор в София и протестите около него.

Множество автори са направили прибързани изводи, че бурната реакция на членовете на кръга „Мисъл“ срещу провеждането на събора е плод на русофобски

чувства. Това изследване доказва, че водещите им мотиви са съвършено различни. Може да се каже, че през годините остава силно подценен въпросът за славянските съвещания в Москва и Петербург. Обединението и договорките, направени между българските и сръбските делегати там, ще отворят пътя към сключването на договорите и на държавно ниво между двете държави, изковали впоследствие бъдещия Балкански съюз.

За точното реконструиране на темата за неославянското движение в периода 1908–1913 г. от ключово значение са личните фондове на професор Стефан Савов Бобчев, Александър Людсканов, Георги Калинков, Стефан Костов, Никола Бобчев, Георги Николов и други, съхранявани в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ) и Централния държавен архив (ЦДА). Темата за неославизма не би била възможна за разглеждане и детайлно анализиране без задълбочен преглед на българския печат от началото на ХХ в. Острото перо и проницателният поглед на тогавашните български журналисти са безценен източник относно съдбините на неославянското движение у нас.

Долната граница на изследването е Първият подготвителен славянски събор в Прага от 1908 г., който успява да върне дейците на славянската идея към традицията за организиране на славянски конгреси. Там са положени фундаментите на големите културни и икономически планове и кроежи, които ще преследва неославянското движение. Горната граница на изследването е 1913 г., когато неославизмът преживява своя пълен крах в резултат на голямото крушение на българо-сръбските отношения по време на Втората балканска война.

Изследването е оформено с предговор, увод и три раздела, включващи тематично обособени глави. Текстът на увода надхвърля традиционно приетите рамки за обем. Това се налага от необходимостта за допълнително осветляване на въпроса за генезиса на неославизма и неговите първи стъпки в България и на Балканите, както и нуждата от

контекст по пътя към Пражкия славянски събор и ясно разграничение на неославизма и панславизма.

Първа глава е посветена на развитието на неославизма в периода 1908–1909 г. В първи параграф е засегнат въпросът за провеждането на събора в Прага – дебатите около него, българското участие, отражението му в пресата и взетите решения от Пражкия конгрес. Вторият параграф е посветен на едно от най-големите изпитания пред неославянското движение – Босненската криза и всички произтичащи проблеми в резултат на това крупно събитие. Третият параграф е фокусиран върху славянските съвещания в Петербург и Москва. По време на тяхното провеждане е взето ключовото решение да се проведе събор в София.

Първият славянски подготвителен събор в Прага от 1908 г., макар и проведен извън Балканите, не може да бъде разглеждан извън геополитическия и културен контекст на народите от тази част на европейския континент. Балканският полуостров с неговото етническо разнообразие и стратегическо значение е в центъра на напрегнатата международна ситуация през 1908 г., която поставя на изпитание стабилността на Османската империя и Австро-Унгария и същевременно създава условия за възход на националните движения сред славянските народи.

В този период България, която се подготвя да провъзгласи своята независимост, започва да играе все по-важна роля в балканската политика. Страната е в цялостен процес на консолидация на своята национална програма и цели и търпи цялостна модернизация. Един от факторите за реализиране на националните възжелания е употребата на идеята за славянска солидарност и взаимност. България, като част от славянското семейство, е активно ангажирана в търсенето на начини за укрепване на културните, икономическите и политическите връзки със своите славянски съседи, а също и с Русия, която има значително влияние върху развитието на славянската идея.

1908 г. очертава динамична и нестабилна политическа атмосфера за държавите и народите на Балканския полуостров. Те са изправени пред качествено нови предизвикателства, свързани с нарастващите политически амбиции на Австро-Унгария и Русия, османската доминация и дейността на младотурците, етническите и религиозни конфликти, както и с разширяването на влиянието, а оттам и на щенията на другите Велики сили в региона. В този контекст неославизмът става част от националните идеологии и се преплита умело с тях. Възраждането на славянската култура и наука и преоткриването на пътища за общуване с другите славянски народи са възприети като важен инструмент за укрепване на националното съзнание и за сближаване на народите с обща или сходна историческа съдба.

Първият славянски подготвителен събор в Прага представлява момент на интензивно взаимодействие между политици, журналисти, икономисти, интелектуалци и лидери на различните славянски нации. България, като най-голямата славянска държава на Балканите, е активно търсена за участие на събора като страна, която има интерес не само към културната интеграция в славянската общност, но и към укрепване на политическото и стратегическото си влияние на Балканите. Българските представители на събора изразяват подкрепа за идеи, които се фокусират върху сътрудничеството между славянските народи и укрепването на славянската култура, но същевременно поставят и акцент върху важноста на балканската солидарност като основа за по-добро бъдеще на региона.

В контекста на България съборът в Прага през 1908 г. е не само културен и научен форум, но и символ на възхода на българската дипломация и на решимостта за постигане на националните стремежи след Освобождението. Събитието подчертава стремежа на България да заеме водеща роля в културните и политическите процеси на Балканите, като същевременно укрепва връзките си със славянските народи, които споделят обща история на османско владичество, но и имат интерес от общи действия срещу Османската империя.

Българските дейци на неославянското движение допълват и надграждат идеята за славянска взаимност, като се отличават на Пражкия събор със своето самочувствие за приноса на Кирил и Методий и на техните ученици в общославянското и общокултурно дело. Те искрено вярват, че „славянската солидарност – това не е вече

утопия, а широка вълна от дълбоко чувство, наложено от икономически, политически и нравствени интереси на славянските народи“.

Втора глава е съсредоточена върху Втория подготвителен славянски събор в София от 1910 г. В първия параграф е изследван въпросът за подготовката за неговото провеждане. Във втория параграф е разгледан дебатът в пресата по отношение на събора и кампанията за и против неговото провеждане. Третият параграф е предназначен за Втория подготвителен славянски събор в София: доклади, дебати, речи, решения и приети протоколи. Четвъртият параграф разглежда отражението на Славянския събор в периодичния печат и обществото, особено по националните противоречия между славянските народи, македонския въпрос, руско-полските противоречия, мястото и ролята на Русия и др.

През 1910 г. София е домакин на едно изключително значимо събитие – Втория подготвителен славянски събор, който събира представители на различни славянски народи с цел да укрепи взаимното разбирателство и сътрудничество сред тях, но и да усилва културните и икономическите връзки. Този събор също така е и повод за прояви на славянски патриотизъм и политически амбиции, които не остават незабелязани в обществените и журналистически среди на България и Балканите. Въпросът за провеждането на събора е обект на широки полемики и противоречия в българския печат, като различни обществени и политически сили изразяват своите възприятия за събитието, неговото значение и мястото му в контекста на националната и международната политика.

Славянският събор в София има важно значение както за славянския свят, така и за България, като носи дълбоки символични и политически послания в момент на пределно политическо напрежение на Балканите. Той до голяма степен се явява резултат от усилията за укрепване на славянската солидарност и сътрудничество, както и за прокарване на големите икономически и културни проекти на неославянското движение в началото на XX в., когато национализмът и етническите идентичности на

славянските народи започват да играят важна роля в политическите и културните процеси на Балканите и в Европа.

Съборът е организиран в контекста на растящото желание сред славянските народи да укрепят своите културни и политически връзки. През този период те, макар и разнообразни в своите политически и социални структури, споделят близко историческо наследство и културни традиции, които предоставят реалната основа за обединение. Съборът в София е символ на тази солидарност, подчертавайки важноста на сътрудничеството и обмена на полето на идеите, икономиката и културата.

Въпреки че съборът има културен характер, той също така се използва като инструмент за формиране на политическо влияние. За много от участниците, включително руснаците и чехите, представлява възможност да покажат своето лидерство сред славянските народи. Тези стремежи за политическо доминиране са свързани със стратегически интереси на Балканите и в по-широк контекст в европейската политика. По този начин съборът не е само културен, а и политически форум, на който се обсъждат въпроси, касаещи славянската координация и сътрудничество, макар конфликтните политически въпроси да са старателно отбягвани.

Въпреки политическите аспекти съборът предоставя и възможност за културен обмен между славянските народи, който е основен мотив за организацията му. През събитието се изтъкват общите славянски културни елементи, като език, литература, фолклор и традиции, които създават усещане за културна близост и идентичност сред различните гости.

Разделението в българското общество, свързано с подкрепата или критиката към конгреса в София, е мотивирано от различни фактори – историческите отношения на България с останалите славянски народи, амбициите за политическо и културно лидерство в славянския свят, както и вътрешните социални и идеологически напрежения, характерни за българското общество в началото на ХХ в. Печатът в България, който традиционно играе важна роля във формирането на общественото мнение, се превръща в арена за сблъсък на различни възприятия и оценки на събора в София.

Тези полемки и техните политически и културни контексти са от съществено значение за разбирането не просто на неославянското движение по това време, но и на

настроенията в българската държава и нейната геополитическа позиция преди Балканската война.

Трета глава се състои от два параграфа, които разглеждат периода след Софийския конгрес до края на 1913 г. В първи параграф фокусът е съсредоточен върху неославянските инициативи в Белград и Прага от 1911 г. и 1912 г. Вторият параграф се спира върху краха на неославизма в резултат на Втората балканска война. След нея е оформено и заключение.

Атмосферата на тревожност и напрежение, която преобладава в международните отношения в Европа като следствие от австро-унгарските действия през 1908 г., продължава и през следващите няколко години. В периода след двата славянски събора вниманието е насочено основно към взривоопасната ситуация на Балканския полуостров.

След анексията на Босна и Херцеговина Русия се концентрира интензивно върху укрепването на позициите си в стратегически важната зона на Балканите.

Основната цел на руската външна политика, чийто контрол преминава през 1910 г. под опеката на външния министър Сергей Сазонов, е да свърже независимите балкански държави с цел създаване на съюз, насочен срещу Хабсбургската империя. Тези усилия се увенчават с косвен успех и през 1912 г. се сформира коалиция, или Балкански съюз, включващ Сърбия, България, Гърция и Черна гора, въпреки че е насочен основно срещу Османската империя, отколкото срещу главния съперник на Русия – Австро-Унгария.

Австро-Унгария, въпреки че няма категорична информация за тайните преговори между балканските държави, насърчавани от Русия, гледа на събитията, водещи до образуването на Балканския съюз, с разбираемо безпокойство. Въпреки че Виена няма противоречия с България и обратното, отношенията с другия основен участник в Балканския съюз Сърбия са много различни. Хабсбургските власти разглеждат своя славянски съсед като постоянен източник на заплаха. Тази вражда се дължи отчасти на

факта, че Сърбия със самото си съществуване насърчава иредентистките настроения на сърбите и другите южни славяни, които живеят в Дуалистичната монархия.

Другата причина е, че Сърбия се ползва с покровителството на Русия, като по този начин представлява сериозна бариера към разширяването на изток както на Австро-Унгарската, така и на Германската империя.

Сърбите от своя страна гледат на Хабсбургската монархия с неприкрита враждебност и смятат правителството във Виена за най-голямата заплаха в своята външна политика.

Продължаващото напрежение в отношенията между Хабсбургската монархия и съседна Сърбия, заедно със страха от нарастващо руско участие в района довеждат до увеличаване подозрението на австро-унгарските власти към славянските намерения. Поради това правителството във Виена възприема по-предпазливо отношение към опитите за насърчаване на каквато и да е форма на сътрудничество между славянските нации както вътре, така и извън Дуалистичната монархия. Дейците на неославянското движение са поставени под интензивен натиск от страна на официалната власт в Австро-Унгария.

Цялото това напрежение по отношение на балканските славянски държави дава импулс на неославянските дейци да активизират не просто икономическите и културните, но и политическите си взаимоотношения. В този момент Русия също играе централна роля по отношение на консолидацията на славянските държави на Балканите. Идеята за славянска солидарност се превръща във водещ мотив по отношение на създаването на доверие между България, Сърбия и Черна гора, но няма да елиминира момента на конкуренция между българи и сърби за лидерство в славянския свят на Балканския полуостров.

Въпреки това неославизмът се превръща във фундамент, върху който ще стъпят България и Сърбия при сключването на договорите, предхождащи Балканската война. Именно поради това победата, нанесена на Османската империя в първата Балканска война, се разглежда не само като териториална, но и като идеологическа.

Без оглед на опитите на чешката дипломация да тушира напрежението между България и Сърбия, териториалните противоречия през 1913 г. ще вземат връх и Балканският съюз от крилете на славата бързо ще пропадне до унищожителен

конфликт, а неославянският проект ще потъне под покрива на политическия детерминизъм и имперски амбиции.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Неославянското движение несъмнено представлява най-значимото, най-демократичното и най-интензивното развитие в отношенията между славянските народи преди избухването на Междусъюзническата война. Въпреки своето ограничено съществуване и липса на траен успех движението оказва значително положително влияние върху общите междуславянски отношения по това време.

Неославизмът по същество е многопластово движение, което съчетава културни, икономически, финансови, научни и спортни аспекти. За годината и мястото на неговото възникване се водят големи полемики, но не може да бъде отречено, че като идейна база е творение на чешката политическа и икономическа мисъл.

Възниква основно като следствие от чешка инициатива и по време на относително краткия си живот е поддържано до голяма степен от чешкия ентузиазъм, въпреки че представители на другите славянски народи както вътре, така и извън Хабсбургската империя също постепенно се присъединяват към движението. Съдейки по неговите деклариран и недеклаирани цели, неославизмът е последната проява на славянската идея, надграждайки осезателно нейните предишни проявления.

Основната цел на движението, която трябва да бъде постигната чрез насърчаване на по-голямо разбирателство сред славянските националности, е да подготви почвата за обединени славянски действия в рамките на славянските народи, като елиминира

съществуващите между тях конфликти, които са най-крупният проблем в славянския свят и представляват основа преграда на пътя на неославянското движение.

Съществен момент в развитието на неославизма изиграва тезата, че ако славянското мнозинство в рамките на Австро-Унгария може да формира обединена политическа сила, тогава преобладаващите националности на Дуалистичната монархия, германците и маджарите, вече няма да могат да контролират политическия живот на държавата.

Следователно вътрешната структура на Хабсбургската империя може да бъде преустроена на федерална основа, а външната ѝ политика да бъде отклонена от съществуващия тесен съюз с Германия и заменена от сближаване с Русия. В балкански контекст целите са създаване на икономически отношения между България и Сърбия, които да прераснат в политически съюз между славянските държави, който да отвоюва свободата на славяните в Османската империя.

Неославизмът по същество отхвърля ретроградния панславизъм и идейната база на австрославизма, защото дейците на славянското движение вярват, че чрез тях се допуска разделение на славянския свят. Проведените славянски събори са изключително показателни за характера на неославянското движение. Те стартират през 1908 г. поради комбинация от променени обстоятелства, които подбуждат необходимостта от тяхното провеждане и пораждаат очаквания за успешно постигане на желаните цели от неославистите.

Един от основните проблеми, пред които се изправят дейците на неославизма, е, че почти всеки ход към славянско единство включва пряко или косвено установяването на по-тесни отношения с Русия, а оттам и разрастване на руското влияние и апетитите за монополизиране на славянската идея. В самата Русия мненията, оценките и надеждите спрямо неославизма са силно поляризирани. Консерватори и либерали ще сблъскат своите визии за бъдещето на неославянското движение и това ще даде отражение върху целия славянски свят, а с особен интензитет и в България.

Този ключов аспект на междуславянските отношения е разглеждан с известна двойственост от много неослависти, особено тези, които искат да избегнат твърде тясна връзка с руския абсолютизъм. Революционните събития от 1905 г. в Русия дават

надежда да бъдат премахнати тези опасения, тъй като по това време се смята, че конституционното управление заменя автократичното управление на тази страна.

Това развитие не само поражда оптимизъм, че едно руско правителство, което е по-отзивчиво към общественото мнение, ще прояви по-голямо разбиране към проблемите на малките славянски народи, но също така увеличава привлекателността на междуславянското сътрудничество в очите на онези, които преди това са се опасявали от автократичния характер на Русия. Освен това, благодарение на промените в Русия, започват да се лансират мнения, че междуславянските отношения ще навлязат в изцяло ново русло и ще се основават на либералните принципи на свободата, равенството и братството.

Анексията на Босна и Херцеговина усложнява ситуацията в неославянското движение и допълнително изостря отношенията в славянския лагер, като към противоречията по полския въпрос се прибавят нови проблеми, свързани с различията между участниците в него относно методите за решение на балканските проблеми. След Босненската криза в неославянското движение се наблюдава активизиране дейността на южнославянската група.

Тя открито подкрепя десните руски участници, които се противопоставят на автономията на Кралство Полша, и традиционно се стремят да засилят влиянието на Русия на Балканите.

Представителите на балканските славяни в неославянското движение се опитват да преразгледат целите му, като изтъкват като основен фокус подкрепа за усилията за създаване на Балкански съюз, съставен от южнославянските държави. Българските членове на неославянското движение разглеждат Балканския съюз като възможност за разрешаване на българо-турските и сръбско-българските противоречия по македонския въпрос.

Най-ясната им демонстрация в полза на съюза между славянските и неславянските държави на Балканския полуостров, особено от страна на русофилските партии, които се противопоставят на българското правителство, е подготовката и провеждането на Славянския конгрес в София (1910 г.).

Този конгрес, както и журналистическият конгрес в Белград (1911 г.) и славянските инициативи в Прага (1912 г.) показват, че за българските участници в

неославянското движение подкрепата на идеята за славянска солидарност е начин да се докаже, че Русия трябва да смята България за най-верния си съюзник на Балканите и да осигури решение на македонския въпрос в нейна полза.

Историята на създаването и разпадането на Балканския съюз, който се основава на българо-сръбските споразумения, показва убедително, че идеята за славянска солидарност не изиграва решаваща роля за разрешаването на междудържавните противоречия и спорове, които съществуват между славянските народи. Неглижирането на териториалните противоречия в крайна сметка взривява окончателно неославянския проект за културно и икономическо сътрудничество между славянските народи.

Краят на неославянското движение е не просто резултат от Междусъюзническата война през 1913 г., но и логичен завършек на историческите, политическите и териториалните конфликти, които този проект не успява да преодолее.

Отстояването на единството и солидарността сред славянските народи, предложено и последователно защитавано от концепцията на неославизма, е сериозно подкопано от противопоставянето между балканските държави, които не успяват да намерят общо решение на своите прекомерни териториални и политически амбиции. Междусъюзническата война, която последва след Първата балканска война, разкрива прикриваните противоречия и съперничеството между България, Сърбия и Черна гора – държави, които преди споделят общата цел за освобождение от османско владичество и практическа реализация на неославянските културни и икономически проекти.

Резултатът от тази война – крушение за България и укрепване на позициите на Сърбия като водеща сила в региона – довежда до окончателното разпадане на неославянската концепция за единство и сътрудничество сред славяните на Балканите.

Въпреки първоначалната подкрепа за сътрудничество на базата на общи културни корени, неославянското движение не може да преодолее реалността на балканския национализъм, в който етническите и териториалните интереси надделяват над идеите за солидарност и съвместни икономически кроежи.

Тази неспособност за постигане на стабилно и трайно балканско сътрудничество показва, че неославянската идея е била по-скоро утопична и идеализирана, отколкото практическо решение за геополитическите и социалните реалности на Балканите.

Междусъюзническата война не просто погребва неославянското движение, но също така демонстрира дълбоките разломи в балканската политика, които ще продължат да определят развитието на региона и през следващите десетилетия. По отношение на зараждането на неославизма до ден днешен историците водят научни дебати кога и къде движението е било създадено. Не така стоят нещата по отношение на датата и мястото на неговия край – България, лятото на 1913 г.

НАУЧНИ ПРИНОСИ

1. Разширяване и обогатяване на изворовата база

Дисертацията се базира на богата документална основа, включваща архивни материали, публикации в българския и чуждестранния периодичен печат от началото на XX в., както и специализирани монографии и научни статии, част от които досега не са били системно използвани в българската историография по темата за неославизма. Чрез въвеждането в научно обръщение на нови документи и публикации се създава по-пълна картина на неославянското движение в балкански контекст.

2. Нов прочит и концептуализация на неославянското движение

Дисертацията убедително показва, че неославизмът се различава категорично от панславизма и не може да бъде разглеждан като негово механично продължение или евфемистична форма. Проследява се многопластовата същност на неославянското движение като самостоятелно културно-икономическо явление с ясно формулирани идеи, ценности и цели. Неославизмът е представен като модерна концепция, насочена към равнопоставено сътрудничество между славянските народи без доминираща роля на нито един от тях.

3. Анализ на ролята на България в неославянското движение

Въз основа на нови източници и архивни документи се изяснява активната роля на България в организирането и провеждането на Втория подготвителен славянски събор в София (1910 г.). Разгледани са различните български обществени, политически и културни дейци, подкрепящи или отхвърлящи неославянската идея. Анализирани са сложната вътрешнополитическа ситуация в България и нейното влияние върху позициите на страната в славянския свят, като е показана проактивната роля на българските дейци при опитите за разрешаване на междуславянските противоречия.

4. Обосноваване на културния и икономически характер на неославизма

Изследването показва, че за разлика от панславизма, който акцентира върху политическото и военно-политическото обединение на славяните, неославизмът е фокусиран предимно върху икономически, културни, научни и просветни проекти. Подробно са анализирани различни славянски форуми, търговски инициативи, културни и спортни събития, допринасящи за изграждането на общославянска идентичност, без това да води до заличаване на националната специфика.

5. Разграничаване на неославизма от панславизма и политическата инструментализация

Дисертацията разглежда критично опитите на Русия и различни славянски течения да използват неославизма като инструмент за влияние, без да спазват принципа на

равнопоставеност. Анализирани са конфликтите между различните славянски народи, особено напрежението между България и Сърбия, които подкопават основите на неославянското движение. Разкрити са вътрешните противоречия сред славянските интелектуалци, водещи до ерозия на идейната цялост на движението.

6. Детайлен преглед на ключовите събития и инициативи (1908–1913)

На основата на нови източници и по-широка сравнителна перспектива се анализират Първият славянски подготвителен събор в Прага (1908 г.), Вторият подготвителен славянски събор в София (1910 г.), както и неославянските инициативи в Белград и Прага (1911–1912 г.). Дисертацията предлага нова интерпретация на връзката между неославизма и Балканските войни, като показва как конфликтите между славянските държави в периода 1912–1913 г. водят до фактическия крах на движението.

7. Анализ на причините за неуспеха на неославизма

Като основен научен принос може да се изтъкне системното идентифициране и анализиране на факторите, довели до провала на неославянската идея, включително националните интереси и териториални претенции на отделните славянски държави, вътрешните идеологически и политически разногласия, както и външните геополитически фактори. Доказано е, че неославизмът води относително кратък живот и не успява да преодолее реалните политически и националистически конфликти в региона.

Списък на научните публикации по темата на дисертационния труд

1. Илиев, К. *„Славянската идея в началото на XXв. От панславизъм към неославизъм“*. В: Юбилеен сборник *„История, хора, ценности“* по случай 70 годишнината на доц, д.р. Лъчезар Стоянов. Обем: 11 страници.
Издателство: Нов български университет. София, 2022 г.
2. Илиев, К. *„Неославянското движение и Деветият конгрес на славянските журналисти в София“*. В сборник *„Русия - погледи от Балканите“*. Обем: 15 страници. Издателство: Институт за балканистика с Център по тракология – БАН, София, 2023 г.
3. Илиев, К. *„Славянският събор от 1910 г. в София и македонския въпрос“*. В: *Балканите в международните отношения: от Късната античност до епохата на глобализацията“*. Издателство на БАН „проф. Марин Дринов“. София, 2023 г.